

Дворкін Ігор,

*к.і.н., доцент кафедри політичної історії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
e-mail: igor_dvorkin@ukr.net*

МУЗЕЙНІ УСТАНОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАДДНІПРЯНЩИНИ НАПІКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ¹.

¹ Автор щиро дякує учасникам Семінару-обговорення текстів з українознавчих студій Історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Програми східноукраїнських студій імені Ковальських Канадського інституту українських студій за плідні поради та зауваження.

Ця стаття є доповненням і продовженням розвідки: Дворкін, І. (2013). Українське музейництво Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у процесі націотворення: постановка проблеми. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер. : *Актуальні проблеми історії України* (№ 61), С. 20-24. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vsriak_2013_61_5

² Хрох, М. (2002) От национальных движений к полнотью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе. *Нации и национализм*. Москва, С. 125.

³ Єсельчик, С. (2010). Український національний рух ХІХ – початку ХХ сторіччя: загальноєвропейська модель та українська специфіка. *Українофіли: світ українських патріотів другої половини ХІХ ст.* Київ: КІС, С. 122.

У статті розглядається місце музеїв та музейної справи в діяльності українського національного руху наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Музейні установи давали можливість представникам української творчої інтелігенції, українофілам легальним способом поширювати ідею «українського проекту». Це відбувалось в умовах відсутності власної держави та російської імперської політики, що заперечувала існування окремого українського народу. Музейні установи імперського періоду за явним чи прихованим задумом їхніх засновників мали потенціал стати українськими національними. Реалізація таких музейних проектів представлена у статті на прикладі Київського художньо-промислового та наукового музею та Музею українських старожитностей В.В. Тарновського.

Ключові слова: музейна справа, український національний рух, українофіли, імперська політика.

Український національний рух, який за визначенням Мирослава Гроха відноситься до руху малих народів Центрально-Східної Європи, пройшов три фази розвитку – фольклорно-етнографічну або фазу пробудження, фазу агітації (культурницьку) та фазу масового руху². Як зазначає Сергій Єсельчик, внаслідок переслідувань імперською владою української культури і мови культурницька фаза так і не завершилась до 1917 р³. Саме в другій фазі українська інтелігенція за допомогою агітації прагнула «розбудити» якомога більше прихильників реалізації «українського проекту» створення нації. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. виникають та розвиваються перші національні культурні інститути, в тому числі музеї. Ці установи за явним чи прихованим задумом їхніх засновників мали потенціал стати українськими національними.

Упродовж «довгого» ХІХ ст. відбувалися процеси формування сучасних націй, в тому числі української, яка у зазначений період була позбавлена власної державності і входила до складу Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. За визначенням відомого американського дослідника Романа Шпорлюка, у ХІХ ст. українська інтелігенція прагнула сформувати нове уявлення укра-

⁴ Див. докладніше: Шпорлюк, Р. (2000). Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусії). Retrieved from http://alexpol-institute.com.ua/wp-content/uploads/2015/06/roman_shporliuk-imperia_ta_natsii.pdf; Шпорлюк, Р. (2012). «Модерна нація починається зі слів: «Ми різні, але всі – українці»». Retrieved from <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/12/72390/>

⁵ Єсельчик, С. (2006) Человеческое тело и национальная мифология: некоторые мотивы украинского национального возрождения XIX в. *Ab Imperio* (№ 3), С. 30.

⁶ Миллер, А. (2005). Империя и нация в воображении русского национализма. Взгляд историка. Retrieved from <http://polit.ru/article/2005/04/14/miller/>

⁷ Єсельчик, С. (2010). Українофіли: світ українських патріотів другої половини XIX ст. Київ: КІС, С. 200.

⁸ Гобсбаум, Е. (2005). Вступ: винаходження традицій. Винайдення традиції (За ред. Ерика Гобсбаума і Теренса Рейнджера). Київ: Ніка-Центр, С. 13.

⁹ Єсельчик, С. (2010). Тіло і національний міт: до картини українського національного відродження XIX століття. Українофіли: світ українських патріотів другої половини XIX ст. Київ: КІС, С. 19 – 21.

¹⁰ Наумов, С. О. (2011). Національна пропаганда імперської доби засобами повсякдення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Історія.* (№ 982, вип. 44), С. 109.

¹¹ Там само, С. 111.

¹² Шкода, Н. А (2006). Місце і роль українського драматич-

їнського суспільства про себе. «Український проект» мав реалізуватися на протигагу конкуруючим з ним «російському» і «польському»⁴.

Центральне місце у формуванні української нації займала саме історія. У XIX ст. представники українського національного руху формують нову «міфологію». Виникає необхідність протиставляти Росію (метрополію) та Україну (провінцію). Це було можливо тільки через доказ існування власної безперервної історії⁵. Враховуючи це, український національний рух прагнув активно використовувати культурно-освітні установи, в тому числі музеї, архівні установи, наукові товариства та важливі наукові заходи на кшталт археологічних з'їздів. У той же час, вони могли стати корисними імперській владі в реалізації «російського проекту», в якому українці й білоруси, разом з росіянами склали єдину «великоросійську націю»⁶. Водночас, імперська влада, як відомо, проводила жорстку та достатньо послідовну політику заборони української мови та діяльності «українофілів» (під ними ми розуміємо слідом за С. Єсельчиком прихильників культурницького, неполітичного курсу в українському національному русі⁷).

Які ж засоби використовували творці модерної української нації в агітації за «український проект»? Дослідники вказують на те, що українофіли активно використовували «винайдення традицій» (за Еріком Гобсбаумом), тобто культурні практики ритуального або символічного характеру, що мали виразити належність до спільноти та прищепити певні цінності й норми поведінки⁸.

Вочевидь, фактична заборона українофільської діяльності таки залишала певний простір для маневру. Так, українські патріоти в Російській імперії, за відсутності національних інститутів та інфраструктури, використовували у пропаганді «українського проекту» деталі повсякденного життя, передусім традиційний український одяг⁹. Також з демонстративною і пропагандистською метою українськими діями використовувалися святкування річниць видатних подій чи ювілеїв знакових для українського руху особистостей¹⁰. «Винайденням традицій» у міському просторі також було свідоме використання українського архітектурного модерну, так званого «українського стилю» в архітектурі¹¹, яскравим прикладом якого є будівля Полтавського губернського земства. Український професійний театр імперської доби також був засобом української культурницької пропаганди, доступним для розуміння широким верствам часто неосвіченого населення. Засновники театрів, діячі українського руху, мали змогу використовували репертуар театрів, етнографічний характер костюмів та декорацій тощо¹².

В запропонованій розвідці ми спробуємо дослідити місце музейних установ в легальній культурницькій діяльності представників українського національного руху Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.

У період, що досліджується, на території Наддніпрянщини сформувалася широка музейна мережа, представлена спеціальними і багатопрофільними музейними закладами. Музейні установи були одним з небагатьох джерел інформації про минуле україн-

ного театру Наддніпрянщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в національно-культурному відродженні: Автореф. дис. ...канд. іст. наук. Запоріжжя, С. 16.

¹³ Нора, П. (2014). *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: Кліо, С. 62.

¹⁴ Новарро, О. (2010). *История и память в современном музее: несколько заметаний с точки зрения критической музеологии*. Вопросы музеологии. (№2), С. 5.

¹⁵ Арістов, В. (2010). *Українофіли: між державним і «національним»*. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2010_104/04_aristov_vyu.pdf.

¹⁶ *Западные окраины Российской империи* (2007). Москва: Новое литературное обозрение, С. 282, 283.

¹⁷ Федорова, Л. Д. (2010). Біля витоків національного музейництва в Україні: музей Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства. *Український історичний журнал*. (№ 6), С. 66-72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UIJ_2010_6_6.

¹⁸ Федорова, Л. Д. (2010). Біля витоків національного музейництва в Україні: музей Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства. *Український історичний журнал*. (№ 6), С. 66-72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UIJ_2010_6_6.

¹⁹ *Западные окраины Российской империи* (2007). Москва: Новое литературное обозрение, С. 283.

ського народу. Найбільші археологічні колекції та зібрання, що висвітлювали історію України, мали Музей старожитностей Київського університету, Київський міський музей та Музей українських старожитностей В.В. Тарновського. Багаті етнографічні колекції належали харківському міському музею, етнографічному музею Харківського історико-філологічного товариства. Найбільш яскравими прикладами вдалої легальної інституційної діяльності українофільської інтелігенції, на нашу думку, є музейні заклади Києва та Чернігова, на аналізі роботи яких ми зупинимось у цій розвідці.

Як зазначає відомий дослідник історичної пам'яті П'єр Нора, поняття спадщини запроваджує Велика французька революція, з'являється сучасне розуміння архіву та музею¹³. Яке ж місце музейних установ модерного часу у формуванні нації? За визначенням Оскара Наварро, «презентація музеями спадщини народу виявляється частиною процесу створення нації. У цьому сенсі вони задовольняють потреби нації у визначенні її політичної позиції та її образу, вони можуть чинити політичний, економічний та психологічний вплив на людей. Вони стають інструментами соціального, економічного, культурного і політичного розвитку нації чи регіону»¹⁴.

Український дослідник Вадим Арістов відзначає, що діяльність українофілів у другій половині ХІХ ст., яка часто представляється як протистояння імперському режимові та його адміністрації, швидше не виключала одночасне відстоювання українських інтересів і лояльності до держави. Українські патріоти використовували службу і співпрацю з державними установами для просування «українського проекту»¹⁵.

Гарним прикладом такої співпраці є недовга робота Південно-Західного відділу Російського-географічного товариства, провідними діячами якого були М. Драгоманов, П. Чубинський та В. Антонович. Створення та легальна українофільська діяльність відділу багато в чому була можливою завдяки позиції київського генерал-губернатора О. Дондукова-Корсакова. Останній вів з українофілами власну гру, дозволяючи їм брати участь у легальній діяльності та намагаючись таким чином відвернути їх від можливої нелегальної діяльності та радикалізму¹⁶. Співробітники відділу прагнули також реалізувати музейний проект в рамках своєї діяльності. Спробу його втілення в життя дослідила Л. Федорова¹⁷. Так, за ініціативи П. Чубинського, було заплановано створити музей відділу, який мав зібрати географічні, промислові та археологічні матеріали. Вдалося зібрати 3 тис. експонатів (на 1875 р.), що активно використовувались у наукових розвідках¹⁸. Противники надання можливостей легальної діяльності українофілів розробили комплекс репресивних заходів, який був реалізований у відомому Емському указі імператора Олександра ІІ 1876 р.¹⁹. Подальша легальна українофільська діяльність значно ускладнювалась зокрема імперською та місцевою владою.

У контексті нашого дослідження виникає питання – як намагалася імперська влада вплинути на розвиток музейної справи? З од-

ного боку цілеспрямованої державної політики по відношенню до провінційних музеїв, на відміну від архівної справи, у Російській імперії не було. Діяльність музейних установ не регулювалася єдиним спеціальним державним органом, тут не було музейного законодавства, єдиного джерела фінансування, музеї перебували у підпорядкуванні різноманітних інституцій. Чи не найважливіший аспект діяльності музейних установ – їхнє фінансування – фактично залежав від музейних симпатиків – меценатів. Систематичне поповнення колекцій відбувалось переважно завдяки науковим розвідкам місцевих науковців. З іншого боку, спостерігалися поодинокі спроби централізувати і контролювати процес створення музейних установ, пов'язаних з відкриттям у провінційних містах художньо-промислових музеїв. Такі музеї (в Україні вони були відкриті у Харкові та Києві) вбачались імперській владі достатньо безпечними.

Наприкінці XIX ст. у Києві був створений міський музейний заклад – Київський художньо-промисловий і науковий музей²⁰. Питання відкриття у місті загальнодоступного музею активно обговорювалась у міській пресі протягом багатьох років.

Про спроби контролювати українофільську діяльність у майбутньому музеї може свідчити конфіденційна записка відомого мистецтвознавця, викладача Київського університету Адріана Прахова до керівництва Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства.²¹ Вчений, згадуючи минулі спроби відкрити музей у Києві, зазначає, що якщо музей буде створений «під прапором історії – археології – етнографії», то він зможе стати осередком неприйнятної українофільської діяльності і, як підсумок, закритий. Тим паче, у Києві, зазначав А. Прахов, на той час вже існували історичні музеї при університеті та Київській духовній академії²². Збирання та експонування предметів красних мистецтв чи художніх ремесел, на думку автора записки, є найбезпечнішим та найвигіднішим²³.

Київський міський музей був осередком, навколо якого гуртувалися вчені, діячі українського національного руху, меценати. Музей став провідним науковим та просвітницьким центром підросійської України, популярність якого постійно зростала. Найбільші музейні відділи – археологічний та етнографічний – склалися в основному з експонатів місцевого походження. Гарну можливість представити широкому загалу матеріали з української історії та культури, окрім постійних експозицій, давали тематичні та ювілейні виставки. У 1906 р. тут проходила Перша Південно-російська виставка кустарних виробів, на якій був представлений етнографічний матеріал з усієї України. Виставка стала справжнім святом української культури. Після її завершення більшість експонатів залишилася у власності музею, що поставило його на один рівень з провідними музеями Російської імперії²⁴. Найважливішою подією стала виставка, присвячена п'ятдесятиріччю з дня смерті Тараса Шевченка (1911 р.), на якій були представлені 36 оригінальних малюнків і 13 офортів художника з приватних зібрань. Був опублікований каталог «Виставки артистичних творів Тараса Шевченка» українською та російською мовами, що для

²⁰ Датою заснування музею вважають 1 серпня 1899 р., коли у щойно збудованому приміщенні музею відкрилася виставка XI Археологічного з'їзду. Урочисте відкриття та освячення музею відбулось 30 грудня 1904 р.

²¹ Федорова, Л.Д. (2011). Записка Адріана Прахова «Какой музей нужен и возможен в Киеве» у контексті історії заснування в Києві крайового музею. *Київська старовина*. № 3, С. 82.

²² Там само, С. 91.

²³ Там само, С. 92.

²⁴ Ковтанюк, Н. (1999). Скарбниця історичної пам'яті України. Київська старовина. № 3–4, С. 68.

²⁵ Ернст, Ф. (1929). Як збиралися малярські твори Шевченка у Всеукраїнському історичному музеї імені Шевченка. *Життя й революція*. (Кн. 3), С. 124.

²⁶ Ернст, Ф. (1929). Як збиралися малярські твори Шевченка у Всеукраїнському історичному музеї імені Шевченка. *Життя й революція*. (Кн. 3), С. 133.

²⁷ Грінченко, Б. Д. (1900). Музей Василя Тарновського. *Літературно-науковий вісник*. Т.10. – Кн. V, С. 121.

державної установи, якою був музей, як писав відомий історик та мистецтвознавець Федір Ернст, було чимось нечуваним²⁵.

Незважаючи на спроби відкрити «небезпечний» музей, можна сказати, що за фасадом імперського музею буквально «переховувався» український національний, який цілком міг служити формуванню саме української ідентичності. Маючи офіційну назву «Київський художньо-промисловий і науковий музей імені государя імператора Миколи Олександровича», установа, завдяки діяльності співробітників і директора музею М. Біляшівського, мала в першу чергу національний, а не імперський характер.

Визначним українським музейним зібранням досліджуваного періоду також був Музей українських старожитностей, відкритий у 1902 р. при Чернігівському губернському земстві. Його створення стало можливим завдяки ініціативі відомого колекціонера і мецената Василя Тарновського, власника величезної приватної колекції відповідної спрямованості, що була зібрана протягом другої половини XIX ст. Вирішивши перед смертю передати свою колекцію громадськості, В. Тарновський певний час вагався, чи залишити її в Києві (де в той час зводилася будівля для міського музею), чи передати Чернігівському губернському земству. Негативні виступи деяких гласних Київської міської думи стосовно важливості для Києва колекції українських старожитностей визначили вибір мецената на користь Чернігова. Як писав у 1920-х рр. Ф. Ернст, «провідним колам київських меценатів і любителів старовини не вистачало тоді справжнього розуміння та інтересу до спадщини саме української. Тільки цим можна пояснити відсутність реакції на втрату Києвом такої значної колекції»²⁶. Цікаво, що і в Чернігові частина гласних губернського зібрання, хоч і не заперечуючи цінності колекції Тарновського, також чинила опір утриманню колекції містом, оскільки, мовляв, це не є обов'язком земства, а витрачання великих коштів на музей призведе до занедбання важливих справ. Відомий український філолог Борис Грінченко, який був у той час секретарем Чернігівської губернської земської управи, так охарактеризував позицію гласних: «Байдуже було сим добродіям про народ. Несвідомі національної самоповаги, змоскалені, хотіли вони бути більшими москалями ніж самі москалі і протестували вкраїнці проти вкраїнського музею»²⁷.

Музей Тарновського створювався як суто український, національний за характером. Його засновник, як свідчили сучасники, вважав його не своєю приватною власністю, а суспільним надбанням. У фондах музею, який мав на початку XX ст. офіційну назву «Музей українських старожитностей В. В. Тарновського Чернігівського губернського земства» (що вже прямо суперечило імперській політиці невизнання окремішності українців від росіян), були археологічні знахідки «доісторичного» та «великокнязівського» періодів, зібрання козацьких старожитностей, унікальна колекція, присвячена Тарасу Шевченку тощо. Найбільшим серед археологічних зібрань Тарновського був відділ, присвячений українському козацтву, до складу якого входили: військове спорядження, холодна та вогнепальна зброя, клейноди, речі, що належали відомим козацьким ватажкам, у тому числі й гетьманам, документи

²⁸ Лаєвський, С. Л., Линюк Л. П. (2002). Музей українських старожитностей В. В. Тарновського у часі і просторі *Скарбниця української культури: збірник наук. праць*. Вип. 3. Чернігів, С. 5–8.

²⁹ Рязанова, Т. (1999) До сторіччя Київського музею старожитностей та мистецтв. *Вісник УТОПК*. № 2, С. 45.

³⁰ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1911 год. (1912). Киев, С. 15.

³¹ Проект правил музея В. В. Тарновского в городе Чернигове. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XXXVI очередной сессии (с 10 по 27 ноября 1900 года). (1900). Чернигов, С. 333.

³² Посещение Музея украинских древностей В. В. Тарновского, (1915) *Черниговская земская неделя*. №. 38, С. 4.

³³ О состоянии музея украинских древностей имени В. В. Тарновского, (1915). *Отчет Черниговской губернской земской управы за 1913 год*. Чернигов, С. 38.

³⁴ Могилянський, Н. М. (1914) Музей українських древностей В. В. Тарновського Черниговського губернского земства. *Живая старина*. Т. 23., Вып. III–IV, С. 408.

³⁵ Дворкін, І. В. (2009). Трансформація музейної справи Наддніпрянщини у 1805-1920 рр. (за матеріалами Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній та м. Києва): Дис... канд. наук: 07.00.01. Луганськ: СНУ імені В.І. Даля, С. 225–226.

³⁶ Ковалевський, М. (1960). При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. Інсбрук.

³⁷ Цит. за: Єкельчик, С. (2010). Великий наратив і його розриви: Україна в російських підручниках з історії та уявленні українських студентів (1830 – 1900-ті роки). *Українофіли: світ українських патріотів другої половини XIX ст.* Київ: КІС, С. 99 – 100.

³⁸ Там само, С. 100.

XVII – XVIII ст.²⁸ Відвідувачі офіційної установи Чернігівського губернского земства – музею, мали можливість побачити експонати, пов'язані саме з українською історією та культурою, на що робився наголос.

Київський міський музей був відкритий для відвідування кожного дня, окрім понеділка, з 10 по 15 год. Вартість вхідного квитка становила 30 коп., для учнів – 15 коп.²⁹ В археологічному відділі музею проходили заняття студентів та слухачок історико-філологічних факультетів Київського університету та Вищих жіночих курсів з курсу „російські старожитності”.³⁰ У статуті Музею українських старожитностей В.В. Тарновського було зазначено, що заклад працює за принципом безоплатного огляду³¹. Окрім безпосередньо мешканців Чернігова, на екскурсії до одного з найвідоміших українських музеїв приїжджали мешканці Чернігівської та інших губерній³². Близько чверті з усіх відвідувачів музею становили жінки,³³ переважна більшість відвідувачів була писемною³⁴.

Досить важливим питанням, є те, яким чином відвідувачі (у 1913 р. у Київському музеї – понад 32 тис., у Чернігівському – понад 4 тис.)³⁵ сприймали інформацію, отриману з експозицій і коментарів музейних працівників. Цікавими з цієї точки зору є спогади майбутнього міністра земельних справ УНР Миколи Ковалевського «При джерелах боротьби»³⁶. Автор мемуарів на початку XX ст. навчався у Чернігівській гімназії і відвідував Музей українських старожитностей. Він згадує, як коментарі хранителя музею А. Шелухіна під час огляду гімназистами відділу музею, присвяченого українському одягу, різко відрізнялись від концепції, представленої у тогочасних підручниках з історії та літератури. Виникла дискусія між викладачем гімназії та музейником з приводу постаті гетьмана Івана Мазепи та його внеску у розвиток української культури. Хранитель музею під час неї заявив про те, що «політичних тенденцій тої чи іншої історичної постаті він не торкається, бо завдання довіреного йому музею полягає в тім, щоб зберігати пам'ятки історичної минувшини, які є свідцтвом української культури й історії. Тому він не може нікого називати зрадником і кидати болотом в одного з гетьманів України»³⁷. Ми бачимо, що концепція музею, експозиція та коментарі екскурсовода відрізнялись від офіційної парадигми висвітлення історії. Альтернативний погляд на неї дуже вплинув на гімназистів, про що також згадує М. Ковалевський³⁸.

Наприкінці зазначимо, що принципово відмінними були умови розвитку українського національного руху в західноукраїнських землях. Можливості використання офіційних інституцій українським рухом в Австро-Угорщині потенційно були значно більшими. Імперська політика, незважаючи на певні обмеження, давала більше можливостей для культурницької діяльності укра-

³⁹ Надопта, А. (2012). Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст. *Народознавчі зошити*. № 4, С. 758.

⁴⁰ Там само, С. 761.

⁴¹ Берест І. (2008). Втрати Національного музею у Львові в часи першої світової війни. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 12, С. 429–434. Retrieved from: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/12/33Berest_mol.pdf

інців. Водночас, це в значній мірі нівелювалося колонізаторською політикою уряду та економічною відсталістю українських регіонів. Важливу роль відіграло сприйняття польським населенням Галичини як польської території³⁹, розгортання тут польського національного руху. Музейні установи працювали при товаристві «Просвіта» у Львові, Ставропігійському інституті, Науковому товаристві імені Т. Шевченка. Останнє отримувало фінансову підтримку від імперської та крайової влади⁴⁰. У 1905 р. було створено Національний музей у Львові, який спочатку мав статус приватної фундації митрополита Андрея Шептицького, а у 1913 р. був офіційно переданий українському народові. Підтвердженням підтримки установи офіційною владою було отримання, поміж інших, вітальної телеграми від ерцгерцога Франца Фердинанда⁴¹.

Отже, музейна справа, на нашу думку, відіграла значну роль в українському національному русі імперського періоду. В українських землях Російської імперії музеї використовувалися представниками українського національного руху, в умовах відсутності власної держави, як важливий елемент реалізації «українського проекту». Офіційні, дозволені імперською владою інституції, у тому числі музеї, надавали широкі можливості українофілам. Музейні заклади, доступні широкому загалу, мали великий потенціал впливу на тогочасне суспільство. Музейні експозиції та виставки надавали широкі можливості для репрезентації саме української історії та культури. Тематами подальших досліджень у цьому напрямку можуть стати вивчення легальної діяльності українофілів в рамках наукових інституцій, архівних та бібліотечних установ. Цікавим також вбачається більш глибокий компаративний аналіз діяльності української інтелігенції в українських землях Російської та Австро-Угорської імперій, зважаючи на відмінні умови розвитку українського руху та імперську політику.

Referenses

Aristov, V. (2010). *Ukrayinofily: mizh derzhavnym i «natsional'nym»*. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2010_104/04_aristov_vyu.pdf.

Berest I. (2008) *Vtraty Natsional'noho muzeyu u L'vovi v chasy pershoyi svitovoyi viyny. Materialy i doslidzhennya z arkeolohiyi Prykarpattya i Volyni.* (Vyp. 12), 429–434. Retrieved from: http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/12/33Berest_mol.pdf

Dvorkin, I. V. (2009) *Transformatsiya muzeynoyi spravy Naddnipryanshchyny u 1805-1920 rr. (za materialamy Poltavskoyi, Kharkivskoyi, Chernihivskoyi guberniyi ta m. Kyieva): Dys... kand. nauk: 07.00.01. Luhans'k: SNU imeni V.I. Dalya, 225 – 226.*

Yekelchik S. (2006) *Chelovecheskoe telo i natsionalnaya mifologiya: nekotoryie motivy ukrainskogo natsionalnogo vozrozhdeniya* НІН в. Аб Имперіо (# 3), 30.

Ernst, F. (1929) *Yak zbyralysya malyars'ki tvory Shevchenka u Vseukrayins'komu istorychnomu muzei imeni Shevchenka. Zhyttya u revolyutsiyi.* (Kn. 3).

Fedorova, L. D. (2010) *Bilya vytokiv natsional'noho muzeinytstva v Ukrayini: muzey Pivdenno-Zakhidnoho viddilu Imperators'koho rosiys'koho heohrafichnoho tovarystva. Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal.* (# 6), 66-72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UIJ_2010_6_6.

Fedorova, L.D. (2011) Zapyska Adriana Prakhova «Kakoy muzey nu-zhen y vozmozhen v Kyeve» u konteksti istoriyi zasnovannya v Kyievi kray-ovoho muzeyu. Kyiv: «Kyyivs'ka starovyna». (# 3), 82, 91, 92

Hobsbaum E. (2005) Vstup: vynakhodzhennya tradytsiy. Vynaydennya tradytsiyi (Za red. Eryka Hobsbauma i Terensa Reyndzhera). Kyiv: Ni-ka-Tsentr, 13.

Hrinchenko, B. D. (1900) Muzey Vasylya Tarnovs'koho Literaturno–naukovyy visnyk. (T.10. – Kn. V.), 121

Hroh, M. (2002) Otnatsionalnykh dvizheniy k polnostyu sformirovavshy-sya natsii: protsess stroitelstva natsiy v Evrope. Natsii i natsionalizm. Moskva, 125.

Kovalevs'kyi, M. (1960) Pry dzherelakh borot'by. Spomyny, vrazhennya, refleksiyi. Insbruk.

Kovtanyuk, N. (1999) Skarbnytsya istorychnoyi pam'yati Ukrainy. Kyiv: «Kyyivs'ka starovyna». (# 3–4), 68.

Layevs'kyi, S. L., Lynyuk L.P (2002). Muzey ukrayins'kykh starozhyt-nostey V. V. Tarnovs'koho u chasi i prostori Skarbnytsya ukrayins'koyi kul'tury: zbirnyk nauk. prats'. (Vyp. 3). Chernihiv., 5–8.

Miller, A. (2005) Imperiya i natsiya v voobrazhenii russkogo natsionalizma. Vzglyad istorika. Retrieved from <http://polit.ru/article/2005/04/14/miller/>

Mogiljanskij, N. M. (1914) Muzej ukrainskikh drevnostey V. V. Tarnovskogo Chernigovskogo gubernskogo zemstva. Zhivaja starina (T. 23., Vyp. III–IV.), 408.

Nadopta, A. (2012). Rol' hromads'kykh, naukovykh orhanizatsiy ta tserkvy u formuvanni ta stanovlenni ukrayins'koho etnohrafichnogo muzeynytstva Halychyny kintsya KhIKh – 30-tyh rr. KhKh st. Narodoznavchi zoshyty. (# 4), S. 758, 761.

Naumov, S. O. (2011) Natsional'na propahanda impers'koyi doby zasobamy povsyakdennya. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Istoryia. (# 982, vyp. 44), 109.

Nora, P. (2014) Teperishnye, natsiya, pam'yat'. Kyiv: Klio, 62.

Novarro, O. (2010) Istoryia i pamyat v sovremennom muzee: neskolko zametaniy s tochki zreniya kriticheskoy muzeologii. Voprosy muzeologii. (#2), 5.

O sostojanii muzeja ukrainskikh drevnostey imeni V. V. Tarnovskogo (1915) Otchet Chernigovskoj gubernskoj zemskoj upravy za 1913 god. Chernigov, 38.

Otchet Kievskogo hudozhestvenno-promyshlennogo i nauchnogo muzeja imeni gosudarja imperatora Nikolaja Aleksandrovicha za 1911 god. (1912) Kiev, 15.

Poseshhenie Muzeja ukrainskikh drevnostey V. V. Tarnovskogo (1915) Chernigovskaja zemskaja nedelja (№. 38), 4.

Proekt pravil muzeja V. V. Tarnovskogo v gorode Chernigove. Zhurnalny zasedaniy Chernigovskogo gubernskogo zemskogo sobranija HHHVI ocherednoj sessii (s 10 po 27 nojabrja 1900 goda) (1900) Chernigov, 333.

Ryazanova, T. (1999) Do storichchya Kyivskoho muzeyu starozhyt-nostey ta mystetstv. Visnyk UTOPIK (№ 2), 45

Shkoda, N. A (2006). Mistse i rol' ukrayins'koho dramatychnoho teatru Naddniproshchyny druhoj polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. v natsional'no-kul'turnomu vidrodzhenni: Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. Zaporizhzhya, 16.

Shporlyuk, R (2000) Imperiya ta natsiyi (z istorychnoho dosvidu Ukrainy, Rosiyi, Pol'shchi ta Bilorusiyi). Retrieved from http://alexpol-institute.com.ua/wp-content/uploads/2015/06/roman_shporliuk-imperii_ta_natsii.pdf

Shporlyuk, R (2012) «Moderna natsiya pochnayet'syazi sliv: «My rizni, ale vsi – ukrayintsi». Retrieved from <http://www.istpravda.tsom.ua/articles/4f36eb99f1786/>

Yekel'chyk, S. (2010) Tilo i natsional'niy mit: do kartyny ukrayins'ko-ho natsional'noho vidrozhennya KhIKh stolittya. Ukrayinofily: svit ukrayins'kykh patriotiv druhoyi polovyny KhIKh st. Kyyiv: KIS, 19 – 21.

Yekel'chyk, S. (2010) Ukrayinofily: svit ukrayins'kykh patriotiv druhoyi polovyny KhIKh st. Kyyiv: KIS, 200.

Yekel'chyk, S. (2010) Ukrayins'kyy natsional'nyy rukh KhIKh – pochatku KhKh storichchya: zahal'noyevropeys'ka model' ta ukrayins'ka spetsyfyka. Ukrayinofily: svit ukrayins'kykh patriotiv druhoyi polovyny KhIKh st. Kyyiv: KIS, 122.

Yekel'chyk, S. (2010) Velykyy naratyv i yoho rozryvy: Ukrayina v rosiys'kykh pidruchnykakh z istoriyi ta uyavlenni ukrayins'kykh studeniv (1830 – 1900ti roky). Ukrayinofily: svit ukrayins'kykh patriotiv druhoyi polovyny KhIKh st. Kyyiv: KIS, 99 – 100.

Zapadnyie okrainyi Rossiyskoy imperii (2007). Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 282, 283.

Dvorkin Ihor

MUSEUMS IN THE UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT IN RUSSIAN-RULED UKRAINE IN THE LATE XIX AND EARLY XX CENTURY

The article deals with the place of museums and museum affairs in the Ukrainian national movement activity in the late XIX and early XX century. The Museum institutions enabled the representatives of the Ukrainian intellectuals, Ukrainophiles the legal way to spread the «Ukrainian project» idea. This happened in the absence of their own state and Russian imperial policy that denied the existence of a separate Ukrainian nation. The question of the imperial authorities influence to the development of museums and the control of Ukrainophiles activities is analyzed. Officially authorized by imperial power institutions, including museums, provided Ukrainophile's wide opportunities. The imperial period museum institution by explicit or implicit intention of their founders had the potential to become a Ukrainian national museums. The implementation of museum projects is presented in the article on the Kyiv Art, Industry and Science Museum and the Museum of Ukrainian Antiquities example. The article discusses the museum exhibitions and excursions impact to perception of historical events by public.

Keywords: museums, Ukrainian national movement, Ukrainophiles, imperial policy.